

ABDURAZZOQ FAQIRIY IJODIDA LIRIK QAHRAMON TALQINI

Mehribon Qo'shnazarova

UrDUning akademik litseyi o'qituvchisi

Akbar Otaboyev

UrDU tayanch doktoranti

Mumtoz adabiyotimiz namoyandalari ijodida, ayniqsa, g'azal janriga xos she'riy asarlarida lirik qahramon talqini bugungi kun adabiyotshunosligida muhim masalalardan biri sanaladi.

Ma'lumki, matn muallifiga o'xshamaydigan lirik qahramon tushunchasi Yuriy Tinyanovning asarlarida paydo bo'lgan va Lidiya Ginzburg, Grigoriy Gukovskiy, Dmitriy Maksimov kabi tadqiqotchilar tomonidan ishlab chiqilgan.

Lirik qahramon lirik asar asosida yotgan "men" dan iborat adabiyotshunoslikdagi shartli tushunchalardan biri bo'lib, lirik qahramon sifatida ko'pincha shoirning o'zi gavdalanadi. Hayotiy tomonlari, estetik holati jihatidan juda ko'p umumiyliklarga ega bo'lishidan qat'i nazar, lirik qahramonni shoir shaxsiyati bilan aynan bir narsa deb tushunmaslik kerak²⁸.

Ayrim tadqiqotchilar shoirning lirik o'zi tushunchasini lirik qahramondan ajratib ko'rsatadilar.

Aynan XIX asar oxiri XX asr boshlari Xiva adabiy muhitiga mansub mutafakkir adiblar ijodida bo'lgani singari Abdurazzoq Faqiriy lirikasida ham lirik qahramon tushunchasi ancha keng ma'noga ega. Chunki bu davr shoirlarining ijodi o'zlarining Allohga bo'lgan Ishqini kuylash bilan birgalikda xalqning og'ir ahvoliga achinish, iqtisodiy-siyosiy, ijtimoiy-ma'naviy jihatdan G'arb davlatlaridan ortda qolayotgan millat taqdiri uchun qayg'urish tuyg'ulari bilan sug'orilgan. Shuningdek, Abdurazzoq Faqiriy g'azallarida Ogahiy ijodi bilan hamohanglik sezilib turadi. Ikkala ijodkor she'riyatida ham shoirning shaxsiy "men" i bilan oddiy xalq obrazi uyg'unlashib, lirik qahramon timsolini gavdalantiradi. Ogahiyning quyidagi "Navro'z" radifli g'azalida lirik qahramon faqat shoirning o'zi emas, balki mashaqqat ostida ezilgan xalqdir:

Janobi shahga keldim, bu jihatdin

Ko'zim yoshig'a toya-toya navro'z²⁹.

Abdurazzoq Faqiriy ham o'zining "Ko'ring" radifli g'azalida jamiyat uchun qayg'urayotgan, qondoshlarining baxt-u saodati uchun astoydil kuyinadigan xalq vakillarini lirik qahramon darajasiga ko'taradi:

²⁸ N. Xatamov, B. Sarimsaqov. "Adabiyotshunoslik terminlarining ruscha-o'zbekcha izohli lug'ati". – T: "O'qituvchi". – 1979. – B. 165

²⁹ Q. Yo'ldoshev, V. Qodirov, J. Yo'ldoshibekov. "Adabiyot". – T: "O'zbekiston". – 2019. – B. 102

*Ey Faqiriy, bu avomunnos uchun o'rtanma hech,
Yil-bayil mundin batarroq mojarolarni ko'ring*³⁰.

Shuningdek, Abdurazzoq Faqiriyning ayrim g'azallarida shoirning o'zi lirik qahramon sifatida gavdalanadi. Ammo bu yerda ham shartli ravishda biz faqat shoirning o'zinigina emas, balki Yaratganga oshiq bo'lgan so'fiylarning ham timsolini ko'rishimiz mumkin:

*Bulbuli zoram, qo'narg'a bir guliston istaram,
Bu go'zallarni na aylay, ko'yi guliston istaram*³¹.

Shoir ko'p o'rinlarda "men" orqali, ya'ni o'z nomidan so'zlaydi, lekin bu "men" ijod qonuniyatlariga ko'ra umumiylik kasb etib, umuminsoniy "men"ga aylanadi. Tubandagi misralarda mazkur holatning guvohi bo'lishimiz mumkin:

*Do'stlar, bir mosuvo bo'lg'an g'aribman, naylayin,
O'rtanib, yonib ado bo'lg'an g'aribman, naylayin,
Yuz alamg'a oshno bo'lg'an g'aribman, naylayin,
Bekas-u bemuttako bo'lg'an g'aribman, naylayin,
Misli men bedast-u po bo'lg'an g'aribman, naylayin*³².

Mazkur she'r muxammas janrida yaratilgan bo'lib, bu o'rinda ham lirik qahramon nihoyatda keng qamrovga ega. Shoir "hamma narsadan mosuvo bo'lg'an", "o'rtanib, yonib ado bo'lg'an", "yuz alamga oshno bo'lg'an" oshiq yuraklarning hazin og'riqlarini tasvirlamoqda.

Abdurazzoq Faqiriyning deyarli barcha lirik asarlarida bosh mavzu – ISHQdir. Shunday ekan, shoir lirikasida, asosan, o'zining tuyg'ularini, turfa xil kechinmalarini ifodalashga harakat qilgan. Shoir ayrim she'rlarida o'z "men"i orqali oshiq yuragi bilan suhbat aylab, goh unga pand-u nasihat qilsa, goh "nozanimlar vaslin istab armonda" o'tayotganidan yozg'iradi:

*Ey ko'ngil, oshiftalig'din bu na hijrondur senga,
Nozanimlar vaslin istab bu na armondur senga*³³.

Shuningdek, Abdurazzoq Faqiriyning o'z qismati, hayot yo'li qisqacha yoritilgan masnaviyalarida lirik qahramon shoirning aynan o'zidir. Biz shu o'rinda fikrimiz isboti uchun shoirning "Qissam uzunroq" degan sarlavhali masnaviysiga murojaat etmoqchimiz. Mazkur masnaviy 15 bayt, ya'ni 30 misradan iborat bo'lib, a-a, b-b, d-d... tartibida qofiyalangan va hazaji musaddasi mahzuf vaznida yozilgan. Masnaviyda shoir bolaligidan "boshiga kulfat" tushgani, "hech ishda murodi hosil" bo'lmagani, "fig'onidan falakka o't" tutashgani va hokazolarni aytar ekan, o'z qissasini boshdan

³⁰ V. Mirzayev. "Abdurazzoq Faqiriy, She'rlar". – T: "G'afur G'ulom". – 1972. – B. 22

³¹ Yuqoridagi manba. – B. 24

³² Yuqoridagi manba. – B. 25

³³ Yuqoridagi manba. – B. 44

oyoq soʻzlaydigan boʻlsa, uning sharhi “Shohnoma”dan ham uzunroq boʻlishini mubolgʻaviy tasvir orqali taʼkidlaydi:

*Kichiklikdin tushib boshimgʻa kulfat,
Zamone boʻlmadim beranj-u mehnat.
Ishim bekaslik ichra boʻldi mushkul,
Murodim boʻlmadi hech ishda hosil...
Desam boshdin-oyoq qissam uzunroq,
Ki sharhi “Shohnoma”din fuzunroq³⁴.*

Muxtasar qilib aytganda, Abdurazzoq Faqiriy ijodida lirik qahramon talqini diniy-tasavvufiy nuqtayi nazardan ham, ishqiy kechinmalar nuqtayi nazaridan ham uygʻun holda bir butunlikni kasb etadi. Shu jihatdan shoir lirikasi oʻzbek adabiyoti gʻazalchiligini lafziy-u lisoniy boʻyoqlar bilan jilolantiradi. Shoir ijodiga murojaat etgan holda biz bevosita lirik qahramon tushunchasini tahlil doirasiga tortishimiz, yakdil xulosalar chiqarishimiz mumkin boʻladi. Shu nuqtayi nazardan ham shoir lirikasi oʻziga xos va rang-barangdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLA ROʻYXATI:

1. V. Mirzayev. “Abdurazzoq Faqiriy, Sheʼrlar”. – T: “Gʻafur Gʻulom”. – 1972. – B. 22
2. N. Xatamov, B. Sarimsaqov. “Adabiyotshunoslik terminlarining ruscha-oʻzbekcha izohli lugʻati”. – T: “Oʻqituvchi”. – 1979. – B. 165
3. Q. Yoʻldoshev, V. Qodirov, J. Yoʻldoshibekov. “Adabiyot”. – T: “Oʻzbekiston”. – 2019. – B. 102
4. Atoulloh Husayniy. “Badoye us-sanoye”. – T: “Gʻafur Gʻulom”. – 1981. – B. 136
5. Yoqubjon Isʼhoqov. “Soʻz sanʼati soʻzligi”. – T: “Zarqalam”. www.ziyouz.com kutubxonasi. – B. 31

³⁴ Yuqoridagi manba. – B. 15